

MICHELANGELO MERISI DA CARAVAGGIO. COME NASCONO I CAPOLAVORI,
Catalogo della Mostra, Firenze, Palazzo Pitti, Galleria Palatina, Sala Bianca, 12 dicembre
1991 — 15 marzo 1992; Roma, Palazzo Ruspoli, Fondazione Memmo 26 marzo — 24
maggio 1992, a cura di M. Gregori, Milano 1994, Electa, ss. 378

Jednym z najważniejszych wydarzeń artystyczno-kulturalnych roku 1992 była bez wątpienia florencko-rzymska wystawa poświęcona Michelangelo Merisi, znanemu powszechnie jako Caravaggio. Przygotowywana długo i z pietyzmem przez grono wybitnych specjalistów pod przewodnictwem Miny Gregori, profesor Uniwersytetu Florenckiego i jednocześnie prezesa Fondazione di Studi di Storia dell'Arte Roberto Longhi, wystawa ta stała się podsumowaniem niezwykle intensywnie w ostatnich latach prowadzonych badań nad genialnym malarzem epoki baroku. Wypadnie przypomnieć, że od 1985 r., w którym to miała miejsce znakomita nowojorska wystawa *The Age of Caravaggio*, udało się z powodzeniem powiększyć oeuvre Caravaggia o kilka kolejnych dzieł. Niemały udział miała w tym sama Mina Gregori, która wyniki swych badań prezentowała także w Warszawie w dniach pamiętnej wystawy *Opus sacrum* w 1990 r. W dniu otwarcia wystawy we florenckim Palazzo Pitti w grudniu 1991 r. czekał już na zwiedzających obszerny, znakomicie ilustrowany Katalog, który jest przedmiotem niniejszych uwag.

Lwią część omawianej tu publikacji stanowi właściwy katalog dzieł zgromadzonych na wystawie, a więc płócien samego genialnego lombardczyka (ss. 85–355), jak i kilku poprzedzających go i współczesnych mu malarzy (ss. 55–71

i 358–368) oraz starannie zebrana obszerna bibliografia (ss. 370–378). Katalog opatrzony jest ponadto dwoma wprowadzającymi esejami — pierwszy Miny Gregori (zatytułowany *Jak malował Caravaggio*, ss. 13–30) i drugi Roberty Lapucci (poświęcony technice malarskiej Caravaggia) oraz szczegółową i krytyczną biografią artysty pióra Gian'iego Papi (ss. 75–84). Z niezwykłym znanstwem i maestrią wytrawnych badaczy, wykorzystując skwapliwie zarówno źródła archiwalne jak i najnowsze techniki konserwatorskie, piszą Gregori i Lapucci w swych obszernych artykułach, jak powstały arcydzieła Caravaggia (come nascono i Capolavori). Dowiadujemy się o rodzajach płótna i farbach stosowanych przez malarza, problemie rysunków przygotowawczych, modelach, wstępnych szkicach wykonywanych na płótnie, zmianach kompozycji w trakcie malowania etc. Znany częściowo od dawna fakt kreślenia ostrym przedmiotem (niekiedy końcem pędzla) na zagruntowanym płótnie zarysów postaci — artysta nie wykonywał ani kartonów, ani studiów przygotowawczych — został wreszcie przekonujący potwierdzony. Było to możliwe dzięki najrozmaitszym badaniom laboratoryjnym, a więc m.in. zdjęciom wykonanym w podczerwieni, szczegółowym studiom z użyciem radiografii, mikroskopów i silnego oświetlenia boczego (a luce radente). Wykonane w czasie tych badań zdjęcia stanowią bez mała połowę materiału ilustracyjnego Katalogu. Nawet osoby, dla których techniki malarskie są obszarem zupełnie nieznanym, mogą z samych tylko tych znakomitych ilustracji dowiedzieć się, bez zgłębiania niekiedy bardzo specjalistycznego wywodu, jak tworzył Caravaggio. Mamy tu jednocześnie wymowny przykład wykorzystywania osiągnięć współczesnej nauki przez historię sztuki.

Znakomitym pomysłem autorów wystawy było pokazanie obok płócien Caravaggia i omówienie w Katalogu siedmiu obrazów namalowanych m.in. przez Giovanni Gerolamo Savoldo, Alessandro Bonvicino zwanego Moretto, Giovan Battisty Moroniego oraz Simone Peterzano i Cavaliere d'Arpino (Giuseppe di Cesari). U dwóch ostatnio wymienionych Caravaggio „terminował” — u Peterzano w Mediolanie w latach 1584–1588, u Cavaliere d'Arpino w Rzymie, zapewne około 1593 r. Malowidła te wyraźnie pokazują źródła sztuki Caravaggia i jednocześnie jego niezwykle nowatorstwo i maestrię.

Jeszcze w 1990 r. w katalogu warszawskiej wystawy *Opus sacrum*, w nocie biograficznej Caravaggia pisano, że urodził się on w roku 1573. Dzięki ostatnim badaniom archiwalnym wiadomo dziś, że urodził się on dwa lata wcześniej. Zarówno tę, jak i bardzo wiele innych sprecyzowanych informacji, dotyczących m.in. studiów malarza, chronologii jego dzieł, roztaczanego nad nim w Rzymie mecenatu, pobytu na Malcie, Sycylii i w Neapolu, a wreszcie okoliczności przedwczesnej śmierci w lipcu 1610 r., odnaleźć można w *Cenni biografici*, pióra Gianniego Papi. Żałować tylko należy, iż autor tego tekstu nie dołączył do niego tablicy z zestawieniem najważniejszych wydarzeń z życia i twórczości mistrza.

I wreszcie Katalog dwudziestu jeden obrazów Caravaggia w porządku chronologicznym, pozwalający śledzić rozwój jego malarstwa od początku lat 90–tych XVI w. po niemal ostatnie płótna malowane na Malcie i Sycylii. Nie odnajdujemy wśród nich, co nie dziwi, malowideł najslawniejszych i bezspornie uznanych za jego dzieła, a więc tych z San Luigi dei Francesi, z Santa Maria del Popolo i San Agostino czy z Pinakoteki Watykańskiej. Ideą Miny Gregori i jej współpracowników było pokazanie nie tylko wszystkich faz twórczości malarza, ale także, jeśli nie przede wszystkim, zaprezentowanie w sposób jak najbardziej przekonujący dzieł kontrowersyjnych lub zupełnie ostatnio właściwych do „korpusu” prac Caravaggia. Są wśród nich wspomniana już *Ofiara Abrahama* ze zbiorów Barbary Piaseckiej-Johnson, po raz pierwszy pokazana publicznie w Warszawie w roku 1990, *Święty Franciszek Medytujący* w Museo Civico w Kremonie czy inne wersje m.in. takich znanych obrazów jak *Scena u wróżki* (Luwr), *Grający na łuni* (Ermitaż) i *Chłopiec ukąszony przez jaszczurkę* (Galeria Narodowa w Londynie), przechowywane w Pinakotece Kapitolinińskiej w Rzymie, prywatnej kolekcji w Nowym Jorku i Fundacji Roberto Longhi we Florencji. Dziesiątki zdjęć wykonanych w podczerwieni i inne badania obrazów szczegółowo i sumiennie omówione przez autorów Katalogu pozostawiają bardzo niewielki margines wątpliwości co do nowych atrybucji, a zupełnie przekonują o chronologii zaprezentowanych na wystawie dzieł Caravaggia. Za autorstwem mistrza, a jednocześnie czasem powstania około 1593 r., obrazu *Scena u wróżki* z Pinakoteki Kapitolinińskiej przemawia na przykład wykonane w podczerwieni zdjęcie, ukazujące pod malowidłem Caravaggia Matkę Boską w stylu Cavaliere d'Arpino. Malowidło to na wtórnie użytym płótnie powstało zatem najprawdopodobniej w okresie jego współpracy z tym malarzem. Z kolei o oryginalności obrazu przedstawiającego *Grającego na łuni* (z prywatnej kolekcji w Nowym Jorku) świadczą badania radiograficzne wykazujące, iż pierwotnie w lewym dolnym rogu obrazu artysta ukazał kosz z owocami w charakterystyczny, tylko dla niego właściwy sposób. Warto przypomnieć, że to właśnie Caravaggio w czasie swego pobytu w Rzymie namalował pierwszą w dziejach europejskiego malarstwa nowożytnego martwą naturę — *Kosz z owocami* (obecnie w mediolańskiej Ambrozjanie). Także *Ofiara Abrahama*, z kolekcji Barbary Piaseckiej-Johnson, z charakterystycznym użyciem światła, niezwykлыми walorami plastycznymi i kolorystycznymi przekonały już spore grono badaczy malarstwa barokowego i do tej atrybucji Miny Gregori^{*}.

Pięknie ilustrowany, oparty na najnowszych badaniach Katalog florencko-rzymskiej wystawy Caravaggia stanowi znakomity przykład publikacji, która do pozornie bardzo dobrze znanego tematu może wnieść wiele nowego, niekiedy zaskakującego materiału, ukazując jednocześnie ciągle zmieniające się oblicze nauki o sztuce.

Jerzy Miziołek

* Warto tu przypomnieć, że słynny *Koncert* Caravaggia, obecnie w Metropolitan Museum of Art w Nowym Jorku, znajdował się przez wiele lat w zbiorach znanego polskiego kolekcjonera Stanisława Poniatowskiego, bratanka króla Stanisława Augusta. Zob. Andrea Busiri Vici, *I Poniatowski e Roma*, Firenze 1971, ss. 330–331 i il. 150.